

พุทธวิธีกับการบริหารการศึกษา

Buddha's principles and educational administration

พัชรราวลัย สังข์ศรี (Pacharawalai Sungsi)*

บทคัดย่อ

การบริหารการศึกษาเป็นงานที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้มีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จของการบริหารการศึกษา ผู้บริหารต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหาร สำหรับบทความนี้ได้นำเสนอแนวทางการบริหารตามแนวพุทธวิธี การบริหารงานตามแนวพุทธวิธีคือการบริหารที่ผู้บริหารนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการบริหาร ทั้งการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน หลักธรรมที่สำคัญในการบริหารตนคือ หลักสัปปุริสธรรม 7 (เช่นเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล) และหลักพลธรรม 5 (เช่น เชื่อมั่นในสิ่งที่ทำ) ส่วนหลักธรรมที่สำคัญในการบริหารคน คือ หลักพลธรรม 4 (เช่นสังคหผละ คือ กำลังแห่งความสามัคคี) และ สังคหวัตถุ 4 (เช่น การเผื่อแผ่แบ่งปัน) และหลักธรรมสำคัญในการบริหารงาน คือ หลักแห่งฆราวาสธรรม 4 (ได้แก่ ความซื่อสัตย์) และ หลักแห่งอิทธิบาทธรรม 4 (ได้แก่ ตั้งใจมั่นในการทำงาน)

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา/ ผู้บริหารสถานศึกษา/ พุทธวิธี

---

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง

Assistant Professor, Dr. , Faculty of Education, Muban Chombueng Rajabhat University

Abstract

Educational administration is an important factor for human resource development of the country. The key success of educational administration depend upon the administrators. The administrators have to apply both of art and science in their work. This paper provides guidelines of employing Buddha's principles to the educational administration. The administrators can apply this principles for self administration; personnel administration; and work administration. Buddha's principles for self administration include 7 Subpurisa-dham (such as knowing of causes and reasons) and 5 Pala-dham (such as having confidence in what they are doing). Buddha's principles for personnel administration include 4 Pala-dham (such as colleague participation) and 4 Sungkaha-wattu (such as to be generous). Buddha's principles for work administration include 4 Karavasa-dham (such as to be faithful) and 4 Ittibat-dham (such as paying high attention in work).

Keyword: Educational Administration/ Educational Administrators/ Buddha's principles

บทนำ

เมื่อมนุษย์ได้มาอยู่รวมกันเป็นสังคมเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้น มีจำนวนสมาชิกมากขึ้น การดำเนินชีวิตย่อมสลับซับซ้อนมากขึ้น มีการรวมกลุ่มกัน มีการจัดตั้งองค์กรเพื่อดูแลการอยู่ร่วมกัน ในส่วนของการศึกษามีการจัดตั้งสถาบันการศึกษา เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการให้การศึกษาแก่สมาชิกในสังคม อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าในสังคมมีสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษา การเรียนรู้แก่สมาชิกในสังคม โดยมีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ ดังนี้ (1) สถาบันครอบครัว ให้การศึกษาแบบไม่เป็นทางการ โดยพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นผู้ให้การศึกษาแก่บุตรหลาน (2) สถาบันศาสนา จัดการศึกษาโดยอาศัยวัดหรือสำนักทางศาสนา โดยมีพระ นักบวช บาทหลวง เป็นผู้ให้การศึกษา (3) สถาบันการศึกษา มีการจัดการศึกษาโดยสถานศึกษาที่จัดตั้งขึ้น เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย มีการออกแบบการให้การศึกษาโดยมีครู อาจารย์ เป็นผู้ให้การศึกษา และยังมีสถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษาอีกมาก เช่น สถาบันสื่อสารมวลชน เครือข่ายการเรียนรู้ต่างๆ (นิพนธ์ กินาวงศ์, 2543 : 16) นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้ให้การสนับสนุนการบริหารการศึกษา โดยกำหนดนโยบายและเป้าหมายในการจัดการศึกษา เช่น แผนนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 กำหนดให้จัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มีความมุ่งหมายและหลักการให้จัดการศึกษาโดยเน้นเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และมีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545)

ในการบริหารจัดการการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว คือให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม นั้นผู้ที่มีส่วนสำคัญอย่างมากนอกเหนือจากครูผู้สอน ก็คือผู้บริหาร หรือผู้บริหารสถานศึกษา เพราะเป็นผู้กำหนดทิศทางในการจัดการศึกษาและนำพาการศึกษาไปสู่ความสำเร็จ (กัลยา ศรีวิเชียรและไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม, 2558) ผู้บริหารต้องบริหารจัดการหรือให้การดูแลงานหลายด้าน เช่นด้านวิชาการ ด้านบุคคล ด้านทรัพยากร ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน เป็นต้น ผู้บริหารต้องใช้ความรู้และทักษะการบริหารงานที่เหมาะสมให้สอดคล้องกับสภาพและบริบทของสถานศึกษาในแต่ละแห่ง มีทฤษฎีและหลักการในการบริหารการศึกษาจากนักการศึกษาหลายท่านที่ผู้บริหารการศึกษานำมาประยุกต์ใช้ ได้แก่ หลักการของ Taylor (1947) ซึ่งเป็นหลักการที่ผู้บริหารมุ่งทำงานในเชิงวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ได้งานที่มีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงความคุ้มค่าในการลงทุน Fayol (1949) ซึ่งเน้นการบริหารโดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย มีการกระจายงานและแบ่งความรับผิดชอบ Gulick & Urwick (1937) ซึ่งเสนอขอบเขต ภาระหน้าที่ของผู้บริหาร 7 ด้านคือ POSDCoRB ได้แก่ Planning, Organizing, Staffing, Directing, Coordinating, Reporting, Budgeting ส่วน Follett (1941) ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องมนุษยสัมพันธ์ โดยเห็นว่าการคนเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การบริหารงานประสบความสำเร็จ คนต้องการกำลังใจ แต่ละกลุ่มต้องมีความเข้าใจที่ดีซึ่งกันและกันและมีความสามัคคี ผู้บริหารต้องลดความขัดแย้งในการทำงาน Simon (1957) ยึดหลักจิตวิทยาและสังคมวิทยาในการบริหาร โดยกล่าวว่าผู้ปฏิบัติงานต้องมีความพึงพอใจ มีแรงจูงใจในการทำงาน และมีการสื่อสารระหว่างกัน เป็นต้น หลักการและแนวคิดดังกล่าวได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษากันอย่างกว้างขวาง ซึ่งนักการศึกษาไทยก็ได้นำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย จนมีนักการศึกษาไทยหลายท่านได้กล่าวว่าผู้บริหารการศึกษาต้องเก่งงาน เก่งคนและเก่งคิด เก่งงานคือ มีความรู้ ความเข้าใจในงาน มีทักษะในการปฏิบัติงาน เก่งคนคือ มีมนุษยสัมพันธ์ มีความเข้าใจผู้ร่วมงาน สามารถเลือกใช้คนได้เหมาะสมกับงาน มีการสื่อสารที่ดี มีการสร้างขวัญกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงาน เก่งคิดคือ สามารถวิเคราะห์ วินิจฉัย แก้ปัญหาเฉพาะหน้าและมีความคิดสร้างสรรค์

เมื่อพิจารณาหลักการและแนวคิดดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าผู้บริหารสถานศึกษา ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ ในการบริหารงานและมีแนวคิดหลายประเด็นที่มีความใกล้เคียงกับแนวคิดทางพุทธศาสนา ดังนั้นในบทความนี้ผู้เขียนจึงขอเสนอแนวทางการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวพุทธวิธีเพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพของสังคมไทย

การบริหารตามแนวพุทธวิธี

ความหมายและความสำคัญของการบริหารตามแนวพุทธวิธี

จากการศึกษาแนวคิดของนักการศึกษาจากทั้งในและต่างประเทศดังกล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปนิยามของการบริหารการศึกษาคือ หมายถึงการดำเนินการร่วมกันของบุคคล เกี่ยวกับกิจการของการศึกษาเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ ในการพัฒนาผู้เรียนหรือสมาชิกในสังคมในด้านต่างๆ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ความสามารถ ทศนคติ พฤติกรรม คุณธรรม จริยธรรม โดยใช้หลักการ กระบวนการและทรัพยากรที่เหมาะสมและ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารการศึกษา ก็คือผู้บริหาร (ซึ่งในบทความนี้จะเน้นที่ผู้บริหารสถานศึกษา)

สำหรับการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธวิธี ก็มีความหมายใกล้เคียงกับการบริหารการศึกษา กล่าวคือ เป็นการดำเนินการ เกี่ยวกับกิจการของการศึกษาเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ดังกล่าว แต่แทนที่ผู้บริหารสถานศึกษาจะใช้หลักการหรือทฤษฎีของนักคิดหรือนักการศึกษาต่างๆดังกล่าวแล้วข้างต้นมาเป็นหลักหรือแนวทางในการบริหารงาน แต่จะน้อมนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือพุทธวิธี มาเป็นแนวทางในการบริหาร

พุทธวิธีหมายถึงหลักการหรือแนวคำสอนในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงวางหลักปฏิบัติไว้ ซึ่งแนวคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่มากมายหลายด้าน ทั้งด้านที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตน ด้านการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ด้านการครองเรือน การปฏิบัติตนต่อบิดามารดา ด้านการประกอบอาชีพการงาน การอยู่ร่วมในสังคม การช่วยเหลือเจือจุนผู้อื่น เป็นต้น และถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดแนวทางดังกล่าวไว้เป็นเวลานานนับพันปีมาแล้ว แต่หลักการและแนวทางดังกล่าวยังคงมีความเป็นปัจจุบัน สามารถนำมาใช้ได้เหมาะสมกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน และเนื่องจากในประเทศไทย ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธหรือเป็นสังคมของชาวพุทธ ซึ่งประชาชนดำเนินชีวิตตามหลักธรรม คำสอนในพระพุทธศาสนาสืบเนื่องมาเป็นเวลานาน ดังนั้นการนำหลักธรรม คำสอนในพระพุทธศาสนาใช้ในการปฏิบัติงานด้านต่างๆ รวมทั้งงานบริหารการศึกษาน่าจะเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยมากกว่าจะใช้หลักการหรือแนวคิดจากต่างประเทศ ดังนั้นในบทความนี้ ผู้เขียนจะขอนำหลักแนวทางคำสอนในพระพุทธศาสนา ในส่วนที่เกี่ยวข้อง มาเสนอแนะสำหรับการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา

พุทธวิธีสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาในการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน

โดยทั่วไปผู้บริหารสถานศึกษา จะต้องรับผิดชอบและดูแลและบริหารงานในหลายด้าน ซึ่งเมื่อประมวลแล้ว อาจกล่าวได้ว่า สิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญก็คือ การบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน หากผู้บริหารสามารถดำเนินการใน 3 เรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี ย่อมหมายถึงการบริหารที่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น

ผู้บริหารสถานศึกษา สามารถนำแนวพุทธวิธีหรือแนวทางของพระพุทธศาสนา มาใช้ในการบริหารทั้ง 3 ด้านได้ดังต่อไปนี้

การบริหารตน

พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต (2546) ได้กล่าวถึงการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารตนของผู้บริหารการศึกษาที่ต้องทำงานกับคนจำนวนมากไว้ว่า การทำงานให้มีความสุขทั้งตนเองและเพื่อนร่วมงาน ย่อมส่งผลดีต่อคุณภาพการศึกษา ดังนั้น ผู้บริหารการศึกษาต้องเป็นผู้มีความรู้คู่คุณธรรม เพื่อนำไปใช้ในการปกครองตน หลักพุทธธรรมดังกล่าวประกอบด้วย ธรรมที่มีอุปการะมาก (สติ สัมปชัญญะ) ธรรมที่คุ้มครองโลก (hiri โอตตปปะ) อิริยสัง 4 สีล 5 กัลยาณมิตร 7 และ สปัปฺริสธรรม 7 ซึ่งธรรมในหมวดนี้เน้นว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการครองตนให้อยู่ในสังคมได้อย่างร่มเย็นเป็นสุข

สปัปฺริสธรรม 7 หมายถึง ธรรมของคนดีที่ผู้บริหารหรือนำหน้าที่ดีต้องยึดเป็นหลักในการครองตน มีรายละเอียดดังนี้

1. การเป็นผู้รู้จักเหตุ คือ รู้เรื่องของงานในองค์การว่าจะต้องทำอะไร ด้วยหลักการอะไร ควบคุมวัดผลอย่างไร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

2. การเป็นผู้รู้จักผล คือ การรู้วัตถุประสงค์ขององค์การ เช่น วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย จุดมุ่งหมายขององค์การ

3. การรู้จักตน คือ ผู้บริหารต้องเป็นผู้รู้จักตนเองทั้งในเชิงรูปแบบและเชิงลุ่มลึก การรู้จักตนเองในเชิงรูปธรรม คือ รู้ถึงความต้องการของตน เป้าหมายและหลักการในการทำงานหรือการดำรงชีวิตที่รู้จักแจ้ง จุดอ่อน ข้อดี ข้อด้อยของตน การรู้จักตนเองอย่างลุ่มลึก คือ ต้องมีสติรู้เท่าทันการกระทำ ความคิด และอารมณ์ของตน อยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้เกิดปัญหาในการพิจารณาสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงโดยไม่มี ความลำเอียง

4. การรู้จักประมาณ เป็นกุศโลบายที่ผู้บริหารต้องบริหารจัดการทรัพยากรต่างๆ ขององค์กร (คน เงิน วัสดุอุปกรณ์) ที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างสูงสุด

5. การรู้จักกาลละ ผู้บริหารต้องพิจารณาว่าเวลาไหนควรทำอะไร คือ รู้จักเหตุรู้จักผล นั้นเองที่สำคัญตัวผู้บริหารเองต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญในการบริหารเวลาของตนอีกด้วย

6. การเป็นผู้รู้จักชุมชน ผู้บริหารต้องรู้ว่าองค์กรมีจุดแข็ง (strengths) และจุดอ่อน (weaknesses) เพียงใด ต้องรู้ถึงว่ามีปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกอะไรบ้างที่มีผลกระทบต่อองค์กร เช่น โอกาส (Opportunities) หรือความท้าทายต่างๆ (Threats) เรียกว่า เป็นการวิเคราะห์ SWOT ANALYSIS เพื่อเป็นองค์ประกอบในการกำหนดทิศทางการดำเนินงานขององค์กรต่อไป

7. การเป็นผู้รู้จักบุคคล คือ ผู้บริหารต้องรู้รายละเอียดผู้ร่วมงานในทีมว่าเป็นอย่างไร โดยต้องรู้ละเอียดเป็นรายบุคคล ทั้งด้านความรู้ความสามารถของเขาเพื่อจะได้จัดสรรคนให้เหมาะกับงาน เพราะองค์การจะประสบความสำเร็จหรือประสบความล้มเหลว ย่อมขึ้นอยู่กับบุคลากรในองค์การเป็นสำคัญ

สอดคล้องกับพระพุทธวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ, 2546) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของคนดีในทางพระพุทธศาสนานั้น ต้องประกอบด้วยหลักธรรม 7 ประการ คือ

1. อัมมัญญาตา	ความเป็นผู้รู้จักเหตุ
2. อัถถัญญาตา	ความเป็นผู้รู้จักผล
3. อัถตัญญาตา	ความเป็นผู้รู้จักตน
4. มัตตัญญาตา	ความเป็นผู้รู้จักประมาณ
5. กาลัญญาตา	ความเป็นผู้รู้จักกาล
6. ปริสสัยญาตา	ความเป็นผู้รู้จักชุมชน
7. ปุคคลปโรปรัญญาตา	ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคล

นอกจากนั้น วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรณปก (2544) ได้กล่าวถึงธรรมในการพัฒนาตนให้เป็นคนเก่งมีความสามารถไว้ว่า ต้องประกอบด้วยหลักธรรม 2 หลัก คือ 1. หลักอิทธิบาทธรรม และ 2. หลักพลธรรม เฉพาะหลักพลธรรมนั้น เป็นการเสริมแรงในการทำหน้าที่ของผู้บริหารและผู้นำอันประกอบด้วยหลักพล 5 คือ หลักธรรมที่ช่วยทำให้งานลุล่วงสำเร็จได้ 5 ประการ คือ

1. สัทธา มีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ตนกำลังทำ
2. วิริยะ มีความเพียร
3. สติ มีความระลึกได้ ไม่ประมาท
4. สมာธิ มีจิตตั้งมั่น
5. ปัญญา มีความรู้ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องที่จะกระทำ

จากความหมายของหลักสัปปริสธรรม 7 ตามแนวทางที่พระเถระผู้มีคุณธรรมขั้นสูงและมีความรอบรู้ในทางโลกด้านการบริหารได้กล่าวไว้ สามารถสรุปได้ว่า สัปปริสธรรม คือธรรมของสัตบุรุษหรือคนดี เมื่อต้องการเป็นผู้นำหรือผู้บริหารที่ดีจำเป็นต้องยึดหลักสัปปริสธรรมนี้ไว้ในการบริหารงาน ซึ่งมีทั้งหมด 7 ประการ คือ เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และเป็นผู้รู้จักบุคคล นอกจากนี้ยังมีหลักพละ 5 เป็นหลักธรรมที่เสริมแรงในการทำหน้าที่ของผู้นำเพื่อไม่ให้เกิดการทอดทิ้ง โดยการทำงานนั้นต้องประกอบด้วย สัทธา (ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำ) วิริยะ (ความพากเพียร) สติ (ระลึกได้ไม่ประมาท) สมာธิ (มีจิตตั้งมั่น) และปัญญา (มีความรู้ชัดเจนในเรื่องที่ทำ) หากผู้บริหารประพฤติปฏิบัติในหัวข้อธรรมดังที่กล่าวมาทั้งหมดได้ ย่อมขึ้นชื่อว่า เป็นผู้นำหรือผู้บริหารที่ดีที่สังคมควรยกย่อง

การบริหารคน

การบริหารคนเป็นการทำงานของผู้บริหารที่ต้องเกี่ยวข้องกับบุคคล ซึ่งจำเป็นต้องใช้กลยุทธ์หลายอย่างมาเป็นตัวช่วยในการบริหาร อาจจำเป็นต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์เข้ามาตามความเหมาะสม เพื่อจะนำองค์กรไปสู่เป้าหมายให้ได้ในที่สุด สำหรับในทางพระพุทธศาสนา การนำพุทธวิธีมาใช้ในการบริหารคน คือ การนำหลักพุทธธรรมมาปรับปรุงคน พัฒนาคน และเป็นเครื่องมือกำกับการทำงานของคนในองค์กร

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2546: 120-123) ได้แบ่งหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมในการบริหารคน หรือการครองคนไว้ ดังนี้ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ พรหมวิหารธรรม 4 สังคหวัตถุธรรม 4 พละ 4 ฆราวาสธรรม 4 หลักธรรมที่กล่าวมานี้ล้วนมีส่วนสนับสนุนในการครองคน แต่ธรรมที่เป็นกำลังในการบริหารคน นับว่าเป็นธรรมที่สำคัญที่สุดในการครองคน คือ หลักแห่งพลธรรม 4 ซึ่งต้องประกอบไปด้วยหลักการที่พระพุทธองค์วางไว้ 4 แนวทาง ดังนี้

แนวทางที่ 1 ปัญญาพละ คือการเป็นผู้นำหรือผู้บริหารนั้น จะต้องอาศัยปัญญาพละ หมายถึง กำลังแห่งปัญญา แต่เมื่อใช้ในวงการศึกษาย่อหมายถึงความว่า การบริหารที่ต้องอาศัยความรู้และความสามารถ

แนวทางที่ 2 วิริยะพละ คือกำลังแห่งความเพียรพยายาม หมายถึง การดำเนินกิจการงานต่างๆ ทุกวงการต้องอาศัยกำลังแห่งความเพียรพยายามจึงจะประสบความสำเร็จ

แนวทางที่ 3 อนุวัชชพละ คือกำลังแห่งความสุจริต อันหมายถึง กายกรรม วาจกรรม มโนกรรม บริสุทธี

แนวทางที่ 4 สังคหพละ คือกำลังแห่งความสามัคคีแห่งความมีมนุษยสัมพันธ์

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติสำหรับการบริหารคนในหนังสือ “พุทธธรรม” ไว้ ในหัวข้อธรรมที่ว่าด้วย สังคหวัตถุ 4 คือ หลักการสงเคราะห์เพื่อยึดเหนี่ยวใจคนและประสานสังคมไว้ในสามัคคี ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับแสดงน้ำใจต่อกันระหว่างคนทั่วไป โดยมีหลัก 4 ประการ คือ 1) ทาน คือการเผื่อแผ่

แบ่งปัน 2) ปิยวาจา คือการพูดอย่างรักกัน 3) อັถถจริยา คือการทำประโยชน์แก่เขา และ4) สมานัตตตา คือการเอาตัวเข้าสมานหรือความเป็นผู้มีตนเสมอ หมายถึง การทำตัวให้เข้ากับเขาได้ไม่ถือตัว ร่วมสุขร่วมทุกข์กันนับว่าเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งสำหรับผู้บริหารพึงยึดถือไว้เป็นแนวทางในการปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารคนในองค์กรของตน

สอดคล้องกับ บรรเทิง พาพิจิตร (2548) ได้กล่าวถึงหลักธรรมอันเป็นธรรมสำหรับใช้เป็นฐานทางการบริหาร 4 ประการ คือ

1. ปัญญาพละ คือกำลังแห่งปัญญา
2. วิริยะพละ คือกำลังแห่งความเพียรพยายาม
3. อดทนพละ คือกำลังแห่งความสุจริต
4. สังคหพละ คือกำลังแห่งความสามัคคี

จากการศึกษาแนวคิดของพระเถระผู้มีคุณธรรมชั้นสูงและนักการศึกษาที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การบริหารคนตามแนวพุทธวิธีที่ใช้หลักคุณธรรมนั้น มีเป้าหมายที่จะส่งเสริมให้คนนำหลักคุณธรรมไปใช้ในการปฏิบัติงาน เพื่อให้งานนั้นบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ซึ่งจะต้องอาศัยหลักแห่งปัญญาความรอบรู้รอบคอบในการทำงาน ความเพียรพยายามมุ่งมั่นเพื่อที่จะบริหารงานให้สำเร็จแม้จะมีอุปสรรคนานัปการก็ตาม และต้องอาศัยการประพฤติที่สุจริต ทั้งกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม นอกจากนี้ยังต้องอาศัยหลักแห่งการสงเคราะห์เอื้ออารีซึ่งกันและกันอีกด้วย

การบริหารงาน

การบริหารงาน หมายถึง การส่งเสริมผู้ปฏิบัติงานให้ได้ทำงานอย่างเต็มกำลังความสามารถหรือตามศักยภาพของตนเอง ผู้บริหารสถานศึกษาสมควรที่จะประยุกต์ใช้หลักคุณธรรมในการบริหารงาน ซึ่งจะส่งผลไปถึงผู้เรียน จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณภาพ มีความซื่อสัตย์ ขยัน อดทน มีระเบียบวินัย สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (บุญสืบ โพธิ์ศรีและธีระวัฒน์ จันทิก, 2559: 221) พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต, 2546)ได้กล่าวถึงคุณธรรมที่ใช้เป็นหลักในการทำงาน ที่สำคัญที่สุด คือหลักแห่งฆราวาสธรรม และ หลักแห่งอิทธิบาทธรรม ซึ่งสอดคล้องกับคณาจารย์สำนักพิมพ์เลี้ยงเซียง (2546) ได้กล่าวถึงหลักในการครองชีวิตและการบริหารว่า หลักในการครองชีวิตและครองเรือนนั้น ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ฆราวาสธรรม มี 4 ประการ คือ

1. สัจจะ ความซื่อสัตย์ต่อกัน
2. ทมะ ความข่มใจ ข่มอารมณ์ไว้
3. ชันติ ความอดทนอดกลั้น ความหยุดยั้ง
4. จาคะ ความเสียสละ แบ่งปันกับเพื่อน องค์กร สังคม

เช่นเดียวกับ อุดมพร อมรธรรม (2549) ได้กล่าวถึงคุณธรรมของผู้ครองเรือนตามแนวพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า(5 เมษายน 2525) ใจความว่า คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติมีอยู่ 4 ประการ

ประการแรก คือ การรักษาความลับ ความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ และเป็นธรรม

ประการที่สอง คือ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความลับ ความดีนั้น

ประการที่สาม คือ ความอดทนอดกลั้นและอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด

ประการที่สี่ คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง คุณธรรมทั้ง 4 ข้อ ถ้าเขียนเป็นภาษาธรรมะก็ได้แก่

1. สัจจะ ความจริงใจ
2. ทมะ ความข่มใจ
3. ขันติ ความอดทน
4. จาคะ ความเสียสละ

ธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมที่สามารถนำไปสู่ความสำเร็จ และมีความสำคัญสำหรับผู้ปฏิบัติที่ยังต้องมีหน้าที่มีอาชีพการงานอยู่ ในที่นี้จะยกตัวอย่างถึงหลักธรรมที่สำคัญและนำไปสู่ความสำเร็จ นั่นคือ หลักธรรมอิทธิบาทธรรม อันประกอบไปด้วย

1. ฉันทะ มีความชอบ ความรัก ความสุขในงานหรือหน้าที่นั้นๆ
2. วิมังสา มีความรู้จริงเกี่ยวกับงานหน้าที่นั้นๆ ที่สามารถนำมาปฏิบัติให้เกิดความสำเร็จ
3. วิริยะ ปฏิบัติงานอย่างขยัน
4. จิตตะ เอาใจใส่จดจ่อต่องานนั้นๆ ทุกขณะจิต จนเกิดสติและปัญญาขึ้นมา

สอดคล้องกับ ผกา สัตยธรรม (2546: 104) ได้กล่าวถึงการทำงานที่จะให้ประสบความสำเร็จนั้น ต้องอาศัยองค์ประกอบต่างๆ มากมาย แต่สิ่งที่สำคัญและขาดไม่ได้คือ คุณธรรม โดยเฉพาะหลัก อิทธิบาทธรรม 4 ประการ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549) อันประกอบด้วย

1. (ฉันทะ) ยินดี พอใจ ตั้งใจทำการงาน
2. (วิริยะ) เพียรพยายาม
3. (จิตตะ) ประกอบกิจการงานทุกอย่างด้วยความตั้งใจจริง
4. (วิมังสา) ปัญญา ครอบรอบ จะกระทำกิจการงานใดก็ตามควรทำด้วยความระมัดระวัง โยนิโส

มนสิการ ใคร่ครวญให้ถี่ ให้รอบคอบ

เช่นเดียวกับที่ สยาม ราชวัตร (2548: 101) ได้กล่าวถึงเรื่องหลักการทำงาน ซึ่งเป็นคุณธรรมภายในที่จะเกิดพลังในการทำงานให้ประสบความสำเร็จและบรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ คือ การนำหลักธรรมมาใช้สนับสนุนในการทำงาน หลักธรรมที่เกี่ยวกับการทำงานในพระพุทธศาสนา เรียกว่า อิทธิบาท 4 หลักแห่งความสำเร็จ หลักธรรมนี้เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน ประกอบด้วย

1. ฉันทะ มีใจรัก คือพอใจจะทำสิ่งนั้นและทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จ
2. วิริยะ พากเพียรทำ คือขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความเพียรพยายาม เข้มแข็งอดทน
3. จิตตะ เอาจิตใจฝึกฝืน คือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้น
4. วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือหมั่นใช้ปัญญาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล

จากการศึกษาแนวคิดของพระเถระผู้มีคุณธรรมขั้นสูงและมีความรู้ด้านการบริหารจัดการ พร้อมทั้งแนวคิดของนักวิชาการต่างๆ สามารถสรุปได้ว่า พุทธวิธีในการบริหารงานที่สำคัญ คือหลักแห่งฆราวาสธรรมและหลักแห่งอริยาบถธรรม ซึ่งหลักฆราวาสธรรมประกอบด้วย ธรรม 4 ประการ คือ สัจจะ (ความซื่อสัตย์) ทมะ (ความขมใจ) ขันติ (ความอดทนอดกลั้น) และจาคะ (ความเสียสละ) ส่วนหลักอริยาบถธรรม ประกอบด้วย ธรรม 4 ประการเช่นกัน คือ ฉันทะ (ความยินดีพอใจในงานที่ทำ) วิริยะ (ความเพียรพยายามในงานที่ทำ) จิตตะ (ประกอบกิจการงานทุกอย่างด้วยความตั้งใจ) และวิมังสา (มีปัญญาตรวจสอบ ท่องทำงานด้วยความระมัดระวัง พิจารณาใคร่ครวญให้ดีในงานที่ทำ) หากผู้บริหารงานยึดมั่นในหลักพุทธธรรมที่กล่าวมาทั้งหมด และตั้งมั่นในการปฏิบัติและนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานอย่างต่อเนื่อง เชื่อได้ว่าการที่จะเป็นผู้บริหารที่ดีและปฏิบัติงานให้ประสบความสำเร็จได้นั้น คงไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไป

สรุป

การบริหารการศึกษาเป็นงานที่สำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อหน่วยงานการศึกษา ต่อบุคลากรทางการศึกษา และต่อเยาวชนของชาติ ซึ่งจะเป็นรากฐานอันสำคัญในการพัฒนาชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไปได้ ดังจุดมุ่งหมายและหลักการของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ให้จัดการศึกษาโดยเน้นเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นการสนับสนุนให้นำหลักธรรมของศาสนามาใช้ เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงเป็นส่วนสนับสนุนให้มีการนำพุทธวิธีหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาช่วยในการบริหาร การศึกษา การบริหารงานตามแนวพุทธธรรม คือ การบริหารที่ผู้บริหารนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการบริหาร ทั้งการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน โดยอาศัยธรรมะเป็นแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน ประเด็นสำคัญคือ ตัวผู้บริหารเอง ต้องเป็นผู้มีคุณธรรมเป็นหลักยึดในการดำเนินชีวิตทุกด้าน ผู้บริหารที่บริหารตามแนวพุทธธรรมและมีคุณธรรมประจำใจอยู่ตลอดเวลา ย่อมเป็นศูนย์รวมใจของผู้ร่วมงาน และสามารถบริหารจัดการให้งานในหน้าที่ลุล่วงไปได้ด้วยดี

การนำหลักพุทธวิธีมาใช้ในการบริหารงาน พระเถระผู้ใหญ่ ผู้มีคุณธรรมขั้นสูง และนักวิชาการศึกษา ผู้มีความรู้ในทางธรรมลงความเห็นว่า หลักธรรมที่สำคัญและเหมาะสมในการบริหารตนหรือการครองตน คือหลักสัปปริสธรรม 7 ประกอบด้วย (เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล) และหลักพละ 5 ประกอบด้วย (สัทธา เชื่อมั่นในสิ่งที่ทำ วิริยะ มีความเพียร สติ มีความระลึกได้ไม่

ประมาท สมาธิ มีจิตตั้งมั่น และปัญญา มีความรู้เข้าใจชัดเจนในสิ่งที่ทำ) ส่วนหลักธรรมที่สำคัญและเหมาะสมในการบริหารคนหรือครองคน คือ หลักพละ 4 ประกอบด้วย (ปัญญาพละ กำลังแห่งปัญญา วิริยะพละ กำลังแห่งความเพียร อดวิชขพละ กำลังแห่งความสุจริต และสังคหพละ คือ กำลังแห่งความสามัคคี) และสังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย (ทาน การเผื่อแผ่แบ่งปัน ปิยวาจา การพูดสมานไมตรี อตถจริยา การทำประโยชน์แก่ผู้อื่น และสมานัตตตา การทำตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้) และสุดท้ายคือ หลักธรรมสำคัญที่เหมาะสมในการบริหารงานหรือการครองงาน คือ หลักแห่งธรรมาธรรม ประกอบด้วย (สัจจะ ความซื่อสัตย์ ทมะ ความข่มใจ ขันติ ความอดทนอดกลั้น และจาคะ ความเสียสละ) และ หลักแห่งอิทธิบาทธรรม 4 ประกอบด้วย (ฉันทะ ยินดีพอใจในงานที่ทำ วิริยะ เพียรพยายาม จิตตะ ตั้งใจมั่นในการทำงาน และวิมังสา ปัญญาใคร่ครวญในการทำงาน)

จะเห็นได้ว่า หากผู้บริหารการศึกษาใช้หลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพุทธวิธีดังกล่าว มาใช้ในการบริหารตนเอง บริหารบุคคล และบริหารองค์การไปพร้อมกันแล้ว จึงถือได้ว่าใช้หลักการครองตน ครองคน และครองงาน ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อหน่วยงานการศึกษา ต่อบุคลากรทางการศึกษา และต่อเยาวชนของชาติได้อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กัลยา ศรีวิเชียรและไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม. (2558). “การประเมินโครงการพัฒนานักบริหารระดับสูง
กระทรวงศึกษาธิการ (นบส.ศธ.) รุ่นที่ 3” Veridian E-Journal, Silpakorn University ปีที่ 8,
ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม): 524-537
- คณาจารย์สำนักพิมพ์เชียงใหม่. (2546). **พุทธศาสนการศึกษาการสอน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เชียงใหม่.
นิพนธ์ กินาวงศ์. (2543). **หลักการบริหารการศึกษา**. พิษณุโลก: ตระกูลไทย.
- บรรเทิง พาพิจิตร. (2548). **การปกครองตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โอ เอ พรินติ้ง การพิมพ์.
- บุญสืบ โพธิ์ศรีและธีระวัฒน์ จันทร์ก. (2559). “การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนอาชีวศึกษาเพื่อ
มุ่งเน้นการผลิตแรงงานมีอาชีพ”. Veridian E-Journal, Silpakorn University. ปีที่ 9, ฉบับที่ 2
(พฤษภาคม – สิงหาคม): 216-229
- ผกา สัตยธรรม. (2546). **คุณธรรมของครู**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พลอยเพลท.
- พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). (2546). **หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ:ธรรมสภาการพิมพ์.
- พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตโต). (2549). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546 ก). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. (พิมพ์ครั้งที่ 11).
กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก. (2544). **พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช.
- สยาม ราชวัตร. (2548). **พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน**. ปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่แก้ไข
เพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- อุดมพร อมรธรรม. (2549). **ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: ไสภณการพิมพ์.

ภาษาต่างประเทศ

- Fayol, H. (1949). **General and Industrial Management**. Translated by Constance Stores,
London: Sir Isaac Pitman & Son.
- Follett, M.P. (1941). **Dynamic Administration : The Collected Papers of Mary Parker Follett**.
edited by Henry C. Metcalf and Luther Urwick. New York: Harper & Row.
- Gulick, L. & Urwick, L. (Eds.) (1937). **Papers on the Science of Administration**. New York:
Institute of Public Administration, Columbia University.
- Simon, H.A. (1957). **Administrative Behavior**. (2nd ed.), New York: Free Press.
- Taylor, F.W. (1947). “The Principle of Scientific Management” in **Scientific Management**.
New York: Harper & Row.